

AKADEMIK ANDREJ O. ŽUPANČIČ – PARTIZANSKI ZDRAVNIK DR. MIKE

Zora Konjajev

Sl. 1. Dr. Andrej O. Župančič-Mike.

Zdravniki, medicinci in tudi širša javnost poznamo Andreja O. Župančiča kot rednega in zaslužnega profesorja Medicinske fakultete v Ljubljani, kot pedagoga, raziskovalca in priznanega znanstvenika. Poznali smo ga kot velikega ljubitelja narave in zavzetega ekologa, ki je že pred desetletji vizionarsko napovedoval škodo, ki jo človek povzroča s svojim ravnanjem lastnemu planetu. Rodovom je zapustil prelep film o življenju amazonskega plemena, ki se ga še ni dotaknila civilizacija in še vedno živi v sožitju z naravo. Zapustil nam je številne posnetke rastlin, ptic in drugih lepot narave, ki jih je občudoval ter raziskoval.

Mlajšim generacijam je skorajda neznano njegovo delovanje, čeprav je bil pomemben organizator partizanske sanitete med 2. svetovno vojno, ki je bila do slej najhujša preizkušnja za naš narod, saj mu je pretil genocid. Andrej O. Župančič je že od maja 1941 deloval v OF. Tedaj ustanovljeni Matični odbor zdravnikov, njegovi člani so bili: dr. Božena Ravnikar, dr. Bogdan Breclj, dr. Mavricij Neuberger, dr. Pavel Lunaček in dr. Franc Novak, je izdelal načrt primarnih nalog, ki bi omogočile izpeljavo bodoče partizanske sanitete. A. O. Župančič je kot prvo nalogo dobil zadolžitev, da organizira v vseh zdravstvenih in tudi socialnih ustanovah odbore oz. aktive OF. Pridobil je veliko zdravnikov in medicinskih delavcev za OF, ki so kmalu ustanovili v ustanovah 34 odborov. Vključil se je v zdravljenje ilegalcev in ranjenih partizanov, ki je bila pomembna in tvegana naloga, saj je okupator to humano dejavnost kaznoval s smrtjo. Določen je bil npr. za pomoč ranjencem pri partizanskem napadu na most pri Preserju decembra 1941. Terenski odbori so zbirali sanitetni material, pripravljali telečnjake za prvo

pomoč in zdravniške torbe za potrebe sanitejcev v partizanski vojski. Organizirali so tečaje prve pomoči za medicince in tečaje iz vojne kirurgije za zdravnike. Pomladi 1942 je odšlo v partizane iz Ljubljane 20 zdravnikov, pomembnih članov OF in Matičnega odbora,

Sl. 2. Dr. Božena Ravnikar-Nataša.

med njimi tudi Andrej Župančič, ki je dobil partizansko ime doktor Mike. Pred njimi je bila zahtevna naloga, kako organizirati vojno saniteto v pogojih partizanskega vojskovanja. Partizanske enote so delovale na okupiranem in sovražnem ozemlju in niso imele zaledja za varno zdravljenje ranjencev v bolnišnicah, kar je bila uveljavljena doktrina v zavezniški vojski. V drugih jugoslovanskih območjih, kjer so divjali boji, so borci ranjence na nosilih ob premikih prenašali s seboj, kar je povzročalo ranjencem hudo trpljenje in smrt, če jih je sovražnik odkril in zajel, saj ni upošte-

Sl. 3. Dr. Pavel Lunaček-Igor.

val mednarodnih konvencij. S prenašanjem ranjenec je bila udarna moč vojske ohromljena in tudi njena mobilnost se je odločno zmanjšala.

V juniju 1942 so se slovenski zdravniki Božena Ravnikar – dr. Nataša, F. Novak, A. Župančič, M. Južnič, P. Lunaček in drugi sestali v Tisovcu v Suhi krajini. Na konferenci naj bi oblikovali tako oskrbo ranjenec, ki bi vsebovala zdravljenje, popolno varnost, čim hitrejši povratak v bojne enote in skrb za invalide.

Po dveh dneh razpravljanja so se dogovorili za osnovna načela organizacije slovenske partizanske sanitete, ki je bila po svoji izvornosti edinstvena na svetu in je niso poznala osvobodilna gibanja drugih evropskih narodov. Ob odhodu iz Tisovca je zdravnike napadlo italijansko letalo, ki ga je priklicalo obvestilo iz župnišča. K sreči ni bil ranjen nihče.

Organizacijo sanitete v bojnih enotah je prevzel F. Novak – dr. Luka in v enotah so prevzeli skrb za zdravje predvsem medicinci. Organizacija stacionarnega bolnišničnega zdravljenja je bila naloga P. Lunačka – dr. Igorja, ki si je zamislil gradnjo številnih manjših bolnišnic – postojank – globoko v gozdovih Kočevskega Roga. V postojankah naj bi ranjence kirurško oskrbeli po osnovni oskrbi v enoti, jih zdravili na varnem in jih čimprej ozdravljene vrnil v enote. Dr. Igor je izdelal za varnost postojank številne napotke za popolno konspiracijo, ki je, če je bila dosledno upoštevana, obvarovala pred sovražnikom tisoče ranjenec. Pomemben dogovor je bil, da bodo dosledno upoštevali mednarodne konvencije in zdravili prav tako kot partizane tudi ranjence domačih in tujih sovražnikov. Dr. Mike se tedaj ni zavedal, kako bo njegovo izpolnjevanje te določbe pripeljalo do tragedije, ki ga bo spremljala vse življenje.

Dr. Igor in dr. Mike sta za prvo bolnišnico izbrala lepo lovsko kočjo na Daleč hribu blizu Podstenic in jo opremila s poljsko bolnišnico, ki so jo pretihotapili skupaj s 23 vozmi sanitetnega materiala iz Ljubljane, obdane z žico. Upravnik bolnišnice je bil dr. Igor, zdravnika sta bila dr. Nataša in dr. Mike, ki je poleg zdravljenja skrbel tudi za izobraževanje in dobro razpoloženje ranjenec, ko je bil tudi politični komisar bolnišnice. V avgustu 1942 so Italijani v veliki ofenzivi konspirativno bolnišnico našli in zažgali. Osebe in ranjenci so se pravočasno umaknili v globoko globel,

Sl. 4. B. Jakac: Jelenbreg, 1944.

obraslo z grmovjem in drevjem, kjer so zgradili bolnišnico Jelenbreg in v bližini Jelenžleb.

Dr. Mike je dobil drugo zadolžitev in je odšel na Goteški Snežnik, kjer je postal upravnik postojanke. Pred tem sta takoj po požigu bolnišnice dr. Igor in dr. Mike prepešala Kočevski Rog in iskala primernih mest za izgradnjo skritih postojank. V letu 1943 je bila zgrajena v gozdovih Kočevskega Roga Slovenska centralna vojna partizanska bolnišnica (SCVPB) s 25 skritimi postojankami, kjer se je zdravilo ok. 10.000 bolnih in ranjenih partizanov. Upravnik SCVPB je postal dr. Igor, ki je imel svoj sedež v Jelendolu.

Sl. 5. B. Jakac: Bolnišnica Jelendol.

Podobne postojanke so gradili tudi v drugih delih okupirane Slovenije. Skupno se je zdravilo v vseh postojankah 22.000 ranjenec in tudi bolnikov. Dr. Nataša in dr. Mike sta v SCVPB prevzela postojanko Pugled, kjer so se zdravili najtežji nepremični ranjenci. Med njimi so se zdravili tudi domobranci, kar je bilo za postojanko usodno. Dr. Mike je spoštoval mednarodno konvencijo in zanj so bili tudi sovražnikovi ranjenci ljudje, ki so potrebovali zdravniško pomoč, za kar se je kot zdravnik obvezal s prisego. Miku se je dosledno humano ravnanje maščevalo, saj je uspelo, prej ozdravljenemu in odpuščenemu, Kočevarju domobrancu pripeljati na skrivaj Nemce do Pugleda. Nepričakovan in nenaden sovražnikov napad je preprečil pravočasno evakuacijo še 22 nepomičnih ranjenec, ki so jih Nemci pobili in postojanko zažgali. Mlada partizanko Smiljko je bolničar skril v globeli med skalami in jo pokril z vejami in listjem, vendar so jo Nemci odkrili, ker jim je verjetno njeno skrivališče pokazal v Pugledu zdravljene domobranec, ki ga Nemci niso ubili. Smiljke niso ustrelili, uporabili so jo za vabo partizanom. Dr. Mike, ki se je umaknil z osebjem in pomičnimi ranjenci v Lesen Kamen, je ponoči tvegalo svoje življenje in prinesel Smiljki vodo in čokolado. Ko je pozneje pozornost Nemcev popustila, so partizani Smiljko rešili in jo prinesli v postojanko Lesen Kamen.

Tam se je zdravila tudi sestra dr. Mika medicinka Jasna – Dunja, ki je prebolevala hudo obliko trebušnega tifusa. Ranjenec, ki se je kot mlad fant zdravil v Lesenem Kamnu, je po dolgih letih opisal svoja takratna

Sl. 6. B. Jakac: *Lesen Kamen*, 1944.

doživetja. Spominja se dr. Mika kot izredno zanimivega, kulturnega človeka, ki je s pogovorom, s čitanjem poezije in proze preprostim partizanom skrbel za njihovo duhovno hrano. Mlad fant je opazil, kako je bil dr. Mike po tragediji na Pugledu prizadet in potr. Pogled na zoglenela trupla in požgano postojanko je Mika verjetno spremljal vse življenje.

Sl. 7. D. Klemenčič-Maj: *Ranjenc*, 1944.

V času partizanstva je dr. Mike napisal več člankov v *Partizanski zdravstveni vestnik*.

V letu 1944 je dr. Mike s skupino ranjencev poletel z letalom v Bari in je tam delal v sanitetnem štabu jugoslovanske armade.

Po vojni se je ustanovila sekcija za partizansko zdravstvo pri Slovenskem zdravniškem društvu. Tudi dr. Mike je bil njen delovni član. Sekcija je po sklepu Sveta Kliničnega centra leta 1987 obesila v avli KC za kipi Lavriča, Tavčarja, Lunačka in Češnika velik zemljevid Slovenije z označenimi partizanskimi bolniškimi postojankami, ambulanti, skritimi lekarnami in letališči, skupno 147 objektov partizanske sanitete. Ta zemljevid je pričal tudi o enkratnem odzivu zdravnikov, medicincev in lekarnarjev, ki so za ceno življenja sodelovali v partizanski saniteti. V osvobodilnem boju je izgubilo življenje 45 zdravnikov in 54 medicincev. Zemljevid je leta 1991 nekdo snel s stene in

od tedaj je njegova usoda neznana. Odnesen? Skrit? Uničen?

Odstranitev zemljevida je bila za vse člane Sekcije za partizansko zdravstvo hud udarec in ponižanje. Tudi dr. Mike je podobno čutil in želel, tako kot vsi, da se zemljevid obnovi v Kliničnem centru. Žal so zaman vsa prizadevanja, da bi na novo izdelani zemljevid ponovno pritrdili na steno v avli KC, kjer je že bil, kot sporočilo o enkratni organizaciji sanitete v izrednih razmerah partizanskega vojskovanja in tudi učilo mlajšim rodovom.

Andrej O. Župančič – partizanski zdravnik dr. Mike je bil širok človek in zanj so bili vsi ljudje enaki ne glede na pripadnost oz. ideologijo. Pripisali bi mu lahko verz Marine Cvetajev, velike ruske pesnice:

*Bil bel je – rdeč postal;
kri ga je pordečila.
Bil rdeč je – bel postal:
smrt ga je pobelila.*

RAZMIŠLJANJE O KOLEGICI MARIJI BOCAK-KALAN IN NJENI KNJIŽICI PESMI »JE PESEM ZA KRHKO SRCE«

Pavle Kornhauser

Marija Bocak-Kalan: *Je pesem za krhko srce. Izbrane pesmi*. Izdala Sekcija upokojenih zdravnikov Slovenskega zdravniškega društva. Ljubljana, december 2007; 88 strani.

Ob smrti sorodnika, prijatelja ali morda le bežnega znanca se šele zaveš, kako dragocenega človeka smo izgubili. In te zapeče vest, ko pomisliš, da nisi uspel za njegovega življenja dovolj pokazati, kako ga ceniš, da bi mu bil v pomoč, ko bi jo potreboval. Takšne misli so se mi rojevale, ko sem stal ob svežem grobu dr. Marije Bocak-Kalan na pokopališču v Trziču decembra 2006. (Ne spomnim se, ali je bil zraven še kdo od pediatrov.) Tako sem razmišljal tudi v dvorani hotela City 18. decembra preteklega leta ob predstavitvi njene pesniške zbirke.

Maričko (tako sem jo klical) sem spoznal davnega leta 1954, ko sva se skupaj potegovala za specializacijo pediatrije na razpis Mesta Ljubljane in sva profesorju Mariju Avčinu, takrat predstojniku otroške klinike, morala razložiti, zakaj sva se odločila za otroško zdravstvo. Oba sva uspešno prestala »preizkus« (jaz kot edini moškega spola) in se potem med »šolanjem« srečevala na različnih otroških oddelkih. Vedno mi je bila pri srcu: odkritosrčna, ukaželjna, delovna, vedno (pretirano) skromna. Potem so se najine strokovne poti razšle: Marička je dobila delovno mesto na (takrat še) Centralnem otroškem disperizerju (COD), kateremu je ostala zvesta do upokojit-